
OCENE IN POROČILA

Posebna številka revije *Teorija in praksa: Slovenščina v javnosti po 40 letih*

V začetku leta je izšla posebna številka osrednje slovenske interdisciplinarne družboslovne revije *Teorija in praksa* z naslovom *Slovenščina v javnosti po 40 letih*, ki sta jo uredila gostujoča urednica, dr. Nataša Logar, in gostujoči urednik, dr. Vojko Gorjanc, in ki na skupno 173 strah prinaša osem člankov, intervju in dva eseja.

Posebna izdaja je nastala z mislijo na posvetovanje o slovenskem jeziku, ki sta ga 14. in 15. maja 1979 v Portorožu organizirala tedanja Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva in Slavistično društvo Slovenije. Slovenisti so ob spoznanju, da »zadeva jezika in kulture v njem ne more biti zgolj predmet in naloga ene same stroke, enega samega zornega kota« (Pogorelec 1978: 165) k sodelovanju povabili tudi predstavnike številnih drugih strok, jezikovne ustvarjalce in t. i. uporabnike. Šlo je torej za široko družbeno-politično akcijo s pripravami od sredine 60. let, ki je na portoroškem srečanju povezala intelektualce z različnih področij humanistike, družboslovja in naravoslovja, politike, pravnike, novinarje, literate, prevajalce, gospodarstvenike ter zastopnike različnih društev in institucij v skupno razpravo o vprašanju slovenskega jezika.

Kot eno ključnih vprašanj je bilo v zelo drugačni družbeno-politični situaciji pred 40 leti izpostavljeno razmerje med slovenščino in srbohrvaščino, ki je v večjezikovni in večnacionalni Jugoslaviji kot jezik večinskega

dela prebivalstva in ekskluzivni jezik institucij imela dominanten status. Gradivo in sporočila s portoroškega posveta, ki so na 223 strah drobne tiska leta 1983 izšli v knjižici *Slovenščina v javnosti*, prežema zavedanje, da »/jezik/ odraža resničnost družbe in njeno zgodovino, hkrati pa pomembno soustvarja družbena razmerja in tako tudi humano vsebino in kulturno podobo družbe« (*Slovenščina v javnosti* 1983: 201). Objavo publikacije s pregledom stanja in evidentiranjem problemov lahko razumemo tudi kot »neke vrste jezikovnopolitični akcijski načrt, s pomočjo katerega se je skupni slovenski kulturni prostor vzpostavljajal s slovenščino kot polnofunkcijskim jezikom, kar je neposredno pomenilo, da je bil ob vzpostavitvi samostojne države slovenski jezik v celoti pripravljen za delovanje v vseh javnih položajih« (Gorjanc in Logar 2020: 5). Neposredni učinki akcije so izzveneli leta 1990 s prenehanjem delovanja Jezikovnega razsodišča, »edine trajnejše od vseh takrat načrtovanih jezikovnopolitičnih in jezikovnokulturnih dejavnosti« (Lengar Verovnik in Kalin Golob 2020: 40–41).

Po osamosvojitvi l. 1991 je slovenščina prvič v zgodovini postala državni in uradni jezik samostojne in neodvisne Slovenije, s pristopom k Evropski uniji pa je l. 2004 v novem jezikovnopolitičnem okviru doživela »svojo največjo funkcijsko razširitev« (Prunč 2020: 127). Nove okoliščine seveda prinašajo nove izzive, ki jih obravnavajo tudi prispevki v posebni številki *Teorija in prakse*.

V uvodnem prispevku Tatjana Balažič Bulc in Vesna Požgaj Hadži na primeru srbohrvaščine in njenih naslednic v Sloveniji razpravljata o novih statusih jezikov v spremenjenih družbeno-političnih okoliščinah. Ugovajljata, da so »prizadevanja strokovnjakov za polnofunkcijskost slovenščine v stiku s prestižnejšo srbohrvaščino v nekdanji državi, ki so bila predstavljena tudi na posvetu Slovenščina v javnosti leta 1979, obrodila sadove« (Balažič Bulc in Požgaj Hadži, 2020: 17): statusi jezikov so se v spremenjenih družbeno-političnih okoliščinah prerazporedili, jezikovni konflikt pa se je nadaljeval v obratni smeri. Danes imajo hrvaščina, srbsščina, bosanščina in črnogorščina delno še status sporazumevalnega jezika, predvsem v stiku z govorniki teh jezikov, kjer jih sicer vedno bolj zamenjuje angleščina, na drugi strani pa ti jeziki v slovenski družbi počasi pridobivajo status tujih in manjšinskih jezikov, hrvaščina tudi sosedskega jezika. Avtorici izpostavljata, da se bo ta proces brez intenzivnejše podpore slovenske jezikovne politike težko izvedel (Balažič Bulc in Požgaj Hadži, 2020: 18).

Nataša Pirih Svetina obravnava področje slovenščine kot drugega in tujega jezika, ki je bilo kot vsebina v akciji pred 40 leti obravnavano sporadično v prispevkih nekaterih avtorjev, ni pa bilo deležno tehtnejših premislekov ali idej jezikovnopolitičnega načrtovanja. Avtorica nazorno prikaže razvoj področja v zadnjih desetletjih, ko se je »s popolnega obrobja tako strokovnega kot družbenega dogajanja« v zadnjem obdobju »pogosto preselil[o] v njegovo osredje« (Pirih Svetina 2020: 22), pri čemer je ključno vlogo odigral Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Nakazuje tudi možne smernice nadaljnjega razvoja, pri čemer med prednostnimi nalogami navaja »sistemsk[o] umestitev pouka slovenščine kot J2 v izobraževalni sistem na celotni vertikali in zagotavljanje dostopnosti kakovostnega

tovrstnega pouka vsem, ki ga potrebujejo ali ga želijo« (Pirih Svetina 2020: 36). Zanimivo je, da je na še danes aktualno problematiko vključevanja (otrok) priseljencev zelo pronicljivo opozorila že Ivana Slamič v *Slovenščini v javnosti* (1983: 159), in sicer v komentarju »o petnajstletnikih iz Bosne, iz gospodarsko manj razvitih predelov Hrvatske in Srbije, ki se v naših strokovnih šolah izobražujejo za poklice, manj vabljive ali celo nevabljive za Slovence«. Težavo je nazorno opisala:

Petnajstletnik je iz svojega jezikovnega področja vržen v šolo s slovenskim učnim jezikom. Vržen je pred učitelja, ki mu mora podajati snov v slovenskem jeziku. [...] Tudi učitelj je vržen v razred na primer 25 tesarjev, ki so vsi iz Bosne ali pa iz Like. Kako naj jim začne podajati snov, kako bodo učenci to snov sprejemali, kakšno bo kontaktiranje med učiteljem in med učenci. (Slamič 1983: 159.)

Tina Lengar Verovnik in Monika Kalin Golob v naslednjem prispevku analizirata vpliv družbeno-političnih, gospodarskih in tehnoloških sprememb na spreminjanje medijskih jezikovnih praks v štirih desetletjih od akcije Slovenščina v javnosti. Povzema opažanja in sklepe takratne skupine za medije in poudarjata, da so bili ti izjemno pomemben sprožilec za raziskovanje in univerzitetno poučevanje medijskega jezika. Avtorici med novostmi, ki so se pojavile v medijih v poosamosvojitvenem obdobju in sodobnosti, izpostavljata vse večji vpliv prvin zasebnih govornih praks in govorjenega jezika na preoblikovanje žanrov, ustvarjanje psevdointimnosti in melodramatičnosti z jezikovno-stilnimi sredstvi, pa tudi njihovo zlorabljanje ob razžalitvah in pri sovražnem govoru (Lengar Verovnik in Kalin Golob: 40). Menita, da bi bilo treba ta novodobna pojava in današnjo vlogo medijev pri (pre)oblikovanju splošnih jezikovnih praks natančneje raziskati, ob tem pa upoštevati spremenjen odnos do jezikovne norme in zvrstnosti ter

pomemben vpliv medijskega jezika na (ne) strpnost družbe.

V navezavi na področje jezika v gospodarstvu, ki ga je obravnavala *Slovenščina v javnosti*, v posebni številki *Teorije in prakse* Sonja Novak Lukanovič na podlagi empirične raziskave osvetljuje pomen slovenskega jezika in vlogo tujih jezikov v povezavi z ekonomskimi spremenljivkami. Izsledki iz intervjujev z vodilnimi osebami v različnih podjetjih v Sloveniji in slovenskem zamejstvu kažejo, da »podjetja ne glede na to, katero dejavnost opravljajo, imajo svojo izobraževalno in jezikovno politiko«, da »globalizacija sili poslovneže, gospodarstvenike v rabo različnih jezikovnih vzorcev«, da se »jezikovni vzorci spreminjajo glede na trg in da so postali nepredvidljivi« (Novak Lukanovič 2020: 68). Vodilni v podjetjih se »zavedajo pomembnosti sporazumevalne zmožnosti zaposlenih v tujem jeziku« (Novak Lukanovič 2020: 68), vrednost znanja jezikov pa je »tesno povezana z ugodnimi ekonomskimi posledicami, ki jih tako znanje prinaša« (Novak Lukanovič 2020: 55).

Turizmu so na posvetovanju Slovenščina v javnosti posvetili posebno pozornost in mu pripisali ne samo pomembno gospodarsko vlogo, pač pa tudi vlogo pri samospoznavanju, spoznavanju sveta, medsebojnem povezovanju in sodelovanju (*Slovenščina v javnosti* 1983: 57). Vesna Mikolič se v prispevku o komuniciranju v turizmu sprašuje, koliko so vidiki slovenskega turizma, povezani z jezikom in komunikacijo, ozaveščeni v sodobnosti. Na osnovi analize osrednjega strateškega dokumenta za področje turizma v Sloveniji, tj. Strategije trajnostne rasti slovenskega turizma 2017–2021, pregleda turističnooglaševalskih besedil z vidika avtentičnosti in prepričljivosti ter analize primerov jezika kot turistične ponudbe ugotavlja, da se »ta ozaveščenost gradi bolj od spodaj navzgor kot pa v obratni smeri« (Mikolič 2020: 85). Zaenkrat na ravni

družbenih politik namreč »izrecnih usmeritev, ki so jih o turizmu kot »samospoznavanju« in »povezovanju« izrekli že konec sedemdesetih let na posvetovanju Slovenščina v javnosti, ni zaslediti« (Mikolič 2020: 85). Ugotavlja, da »turizem, ki se skladno z globalnimi turističnimi smernicami razvija v smeri trajnostnega turizma, na eni strani dojemamo kot gonilo celotnega družbenega razvoja, na drugi pa še vedno kot zgolj prostočasno in gospodarsko dejavnost« (Mikolič 2020: 71). Obenem pa opisuje primere dobrih praks, kjer »ponudniki v komuniciranju izpostavljajo avtentičnost in prepričljivost sporočanja, ki ju dosegajo z ozaveščeno rabo jezika in posameznih jezikovnih sredstev« (Mikolič 2020: 71), pri čemer je »opazen odgovoren, inovativen in celovit odnos do turizma in jezika v njem« (Mikolič 2020: 85).

Sklop Slovenščine v javnosti je bil namenjen jeziku v političnem življenju, v zakonodaji, upravi in sodstvu. Na to področje in na področje jezikovnih opisov se nanaša prispevek o rabi slovarjev v slovenski sodni praksi oz. o razpoznavanju pomena besed za potrebe odločanja v sodnih in upravnih postopkih. Avtorji Nataša Logar, Nina Perger, Vojko Gorjanc, Monika Kalin Golob, Neža Kogovšek Šalomon in Iztok Kosem obravnavajo sklice na slovarje, zapisane v sodbah slovenskih sodišč po letu 1990. V prvem delu poročajo o številu sklicev glede na čas, vrsto slovarja in področje prava ter besedilno glede na splošen oz. specifičen pomen posamezne besede. V drugem delu za 12 poimenovanih osebe, povezane z migracijami (migrant, emigrant, priseljenec ipd.), navajajo in primerjajo, kako jih prikazujejo različni slovarji slovenščine. Rezultati kažejo, da število sklicev na slovarje narašča, da sodbe večinoma vsebujejo razlage splošnih (neterminoloških, pogostih) besed in da so razlage analiziranih besed (migrant ipd.) v pregledanih slovarjih neenotne in potencialno zavajajoče. Avtorji glede na stanje s

splošnim slovarjem slovenščine in trende v ameriškem pravosodju predvidevajo, da bodo udeleženci v sodnih procesih v prihodnje začeli uporabljati tudi korpusne, med naloge jezikoslovcev za to področje pa uvrščajo skrb za sodobne in zanesljive jezikovne vire ter usposabljanje specializiranih uporabnikov za njihovo ustrezno uporabo (Logar idr. 2002: 105).

Slovenščina v javnosti je obravnavala tudi slovenščino izven meja Slovenije, v Italiji, na avstrijskem Koroškem v madžarskem Porabju. V *Teoriji in praksi* se Matejka Grgič posveča slovenski zamejski skupnosti v Italiji, pri čemer izhaja iz opažanja, »da se jezikovna politika prepogosto omejuje na načrtovanje, urejanje in utrjevanje formalnopravnega statusa manjšinskega jezika v odnosu do večinskega« (Grgič 2020: 109), obravnava nekatere jezikovnopolične dokumente in prakse na področju jezikovnega načrtovanja ter predstavlja nekaj s tem povezanih novejših raziskav in projektov. Njihovi izsledki kažejo, da »prihaja znotraj skupnosti govorcev slovenskega jezika v Italiji do izrazitih pojavov jezikovnega slabljenja« in da ta skupnost potrebuje »razdelano, jasno opredeljeno jezikovno politiko, ki bo evidentirala, podpirala in promovirala tiste prakse, ki lahko pozitivno vplivajo na razvoj jezika in skupnosti govorcev«, pri čemer sta ključna »kontinuirana izpostavljenost govorcev različnim rabam jezika s posledično krepitvijo jezikovne zmožnosti in vloge govorcev jezika ter pridobivanje novih govorcev« (Grgič 2020: 122–123). Avtorica poudarja, da je za vodenje uspešnih jezikovnih politik potreben strokovni center z usposobljenim kadrom in da je pri jezikovni politiki slovenskega jezika kot takega ključna vloga pristojnih centrov v Sloveniji (Grgič 2020: 123).

Sklop člankov zaključuje posthumni ponatis besedila *Veliki čudež malega jezika* zamejskega jezikoslovca in literarnega zgodovi-

narja Ericha Prunča, ki je bil prvotno objavljen v *Jeziku in slovstvu* (2009/1). Kot utemeljujeta urednika *Teorije in prakse*, sta se za ponatis odločila zaradi aktualnosti teze o potrebi po ponovnem premisleku o regionalnih odnosih znotraj slovenske jezikovne skupnosti ter o novi definiciji individualnih in kolektivnih identitet (Prunč 2020: 133) v spremenjeni globalni in evropski situaciji (Gorjanc in Logar 2020: 7). Avtor izhaja iz dejstva, da se je s pristopom Slovenije k Evropski uniji l. 2004 »prvič v zgodovini znašlo vse avtohtono jezikovno področje v istem pravnem okviru« (razen slovenske manjšine v Istri ter socialne in politične emigracije zunaj Evrope), in opisuje »sredobežne in sredotežne sile pri oblikovanju skupnega (knjižnega) jezika in kulture«, pri čemer v ospredje postavlja »dinamične odnose medkulturne pestrosti, regionalne prehodnosti in vzajemnega prepletanja raznorodnih prvin« (Prunč 2020: 127).

V razdelku Intervju in eseja je objavljen intervju Nataše Logar z Antonom Grizoldom, rednim profesorjem na Katedri za obramboslovje FDV UL, v katerem spregovorita o kulturi sporazumevanja v slovenščini in vprašanju odnosa do jezika nasploh, predvsem pa o temah, povezanih s sklopom Slovenščine v javnosti izpred 40 let o jeziku v vojaškem življenju in družbeni samozaščiti, pri katerem ima jezik tudi pomembno simbolno funkcijo: o razvoju slovenskega vojaškega jezika, oblikovanju slovenskega obramboslovja kot samostojne vede in slovenščini v Teritorialni obrambi med oboroženimi spopadi v Sloveniji. Anton Grizold med drugim poudarja pomen ohranjanja slovenščine v univerzitetnem prostoru: »Če ne bomo razvijali slovenske terminologije – in razvijamo jo ravno v strokovno-znanstvenih objavah, širše uveljavljamo pa v predavalnicah – bomo izgubili zelo pomembno področje jezikovne rabe« (Grizold in Logar 2020: 140).

V eseju Nikoleta Vajda - Nagy spregovori o slovenski zamejski situaciji in osebni zgodbi, ki je zaznamovana s situacijo v slovenskem Porabju, ki je že več kot tisoč let izolirano od slovenskega naroda in kjer na podeželju še govorijo porabsko slovensko narečje, v mestu pa madžarski jezik. Tam se je etnična identiteta »ohranjala kot identiteta regionalne in lokalne pripadnosti, ne pa v razmerju do skupne slovenske identitete« (Bernjak 2004: 14). Avtorica opisuje Porabje kot »tipičen primer, pri katerem je vidno, kako državna meja na ljudeh pusti neizbrisen pečat, še posebej če prebivalce loči od sorodnikov in prijateljev ter jih pusti v izolaciji« (Vajda - Nagy 2020: 146).

Tematsko številko zaokroža esej Saše Dolenca o jezikih v znanosti v preteklosti in sedanjosti. Avtor izpostavlja, da je bila v času rimske republike jezik intelektualcev in znanosti grščina, latinščina pa je to vlogo dobila šele v obdobju množičnega prevajanja iz arabščine v dvanajstem stoletju; pred tem je bila v srednjem veku več stoletij osrednji jezik naravoslovne znanosti arabščina (Gordin 2015: 33, po Dolenc 2020: 153). Razpravlja o začetkih slovenske terminologije in ustanovitvi univerze, s čimer je slovenščina postala jezik znanosti, ter o modernih jezikih znanosti. Skupaj z M. D. Gordinom poudarja pomen jezikovnega načrtovanja pri tem vprašanju, saj se »[z]nanstveni jeziki ne rodijo, ampak nastanejo s pomočjo obilice truda« prevajalcev in drugih strokovnjakov oz. jezikovnih uporabnikov (Dolenc 2020: 160).

Posebna številka *Teorije in prakse* prinaša svež vpogled na nekatera aktualna področja glede slovenščine kot družbenega in političnega vprašanja, seveda pa zasnova publikacije nima razsežnosti, kot jih je imela Slovenščina v javnosti pred 40 leti. Morda bi bila priložnost, da slovenisti o širšem dialogu razmišljamo spet ob 50-letnici te akcije? Tem

za razprave po desetletjih velikih družbenih, kulturnih in jezikovnih sprememb, ki jih prinašajo globalizacija, naraščajoča mobilnost, nove tehnologije in spreminjajoče se politične in ekonomske razmere, zagotovo ne bi zmanjkalo. Ob načrtovanju morebitne razprave širšega obsega bi si vsekakor želeli vizionarskega pristopa k načrtovanju jezikovnega delovanja v slovenskem prostoru, ki ga je imela zaslužna profesorica ljubljanske univerze Breda Pogorelec, ki se ji urednika posebne številke poklonita v uvodniku. Bila je gonila sila Slovenščine v javnosti in ključna oseba tudi pri kasnejših pomembnih jezikovnonačrtovalnih in jezikovnopolitičnih aktivnostih, ki pa so bile »predvsem v slovenistični javnosti deležne premalo zanimanja in tudi premalo spoštovanja« (Gorjanc in Logar 2020: 8). Res se mnogi deli takratnih gradiv še danes zdijo presenetljivo aktualni. Eno od smeri za nadaljnje razmišljanje in delovanje nakazuje Matejka Grgič, ki v razpravi o slovenščini v Italiji poudarja, da se »vloga, položaj in status slovenščine kot prvega, drugega, tujega, sosedskega itd. jezika tesno prepletajo« in da bi »RS z implementacijo takih jezikovnih politik, ki bi temeljile na promociji in ne (zgolj) na ohranjanju jezika, lahko pridobila na kolektivni in družbeno-politični samoza-vesti, saj bi tovrsten zasuk izhajal iz predpostavke, da je slovenščina prestižen evropski jezik« (Grgič 2020: 123).

Literatura

Balažič Bulc, Tatjana, in Požgaj Hadži, Vesna, 2020: Novi statusi jezikov v spremenjenih družbeno-političnih okoliščinah: primer srbohrvaščine in njenih jezikov naslednikov v Sloveniji. *Teorija in praksa* 57 (posebna številka). 10–20.

Bernjak, Elizabeta, 2004: *Slovenščina in madžarščina v stiku*. Maribor: Slavistično društvo.

- Dolenc, Sašo, 2020: Slovenščina kot jezik znanosti: iz narodne zavednosti in prek truda za terminologijo. *Teorija in praksa* 57 (posebna številka). 152–160.
- Gordin, Michael D., 2015: *Scientific Babel: How Science Was Done Before and After Global English*. Chicago, London: University of Chicago Press.
- Gorjanc, Vojko, in Logar, Nataša, 2020: Vprašanje slovenskega jezika je tudi politično in družbeno vprašanje. *Teorija in praksa* 57 (posebna številka). 5–9.
- Grgič, Matejka, 2020: Kdo se boji slovenščine? Ideološko načrtovanje in (ne)implementacija jezikovnih strategij med Slovenci v Italiji. *Teorija in praksa* 57 (posebna številka). 109–126.
- Grizold, Anton, in Logar, Nataša, 2020: Mednarodno razvejani, a trdnih jezikovnih korenin. *Teorija in praksa* 57 (posebna številka). 135–145.
- Lengar Verovnik, Tina, in Kalin Golob, Monika 2020: Vpliv družbeno-političnih sprememb na medijske jezikovne prakse: štiri desetletja po akciji Slovenščina v javnosti. *Teorija in praksa* 57 (posebna številka). 40–54.
- Logar, Nataša, Perger, Nina, Gorjanc, Vojko, Kalin Golob, Monika, Kogovšek Šalomon, Neža, in Kosem, Iztok 2020: Raba slovarjev v slovenski sodni praksi. *Teorija in praksa* 57 (posebna številka). 89–108.
- Mikolič, Vesna, 2020: Komuniciranje v turizmu kot samospoznavanje in povezovanje. *Teorija in praksa* 57 (posebna številka): 71–88.
- Novak Lukanovič, Sonja, 2020: Vrednost znanja jezika v gospodarstvu: izbrani raziskovalni rezultati. *Teorija in praksa* 57 (posebna številka). 55–70.
- Pirih Svetina, Nataša, 2020: Slovenščina, ki je ni bilo v javnosti. *Teorija in praksa* 57 (posebna številka): 21–39.
- Pogorelec, Breda, 1978: Slovenščina v javnosti: Teze za uvodno besedo. *Jezik in slovstvo* 23/6. 165–166.
- Prunč, Erich, 2020: Veliki čudež malega jezika. *Teorija in praksa* 57 (posebna številka). 127–134.
- Slovenščina v javnosti, 1983: *Slovenščina v javnosti: Posvetovanje o jeziku: Portorož, 14. in 15. maja 1979: Gradivo in sporočila*. Ljubljana: Republiška konferenca SZDL Slovenije in Slavistično društvo Slovenije.
- Vajda - Nagy, Nikoleta, 2020: Slovenščina v Porabju: izgublajoča se identitetna prvina manjšine, a neprecenljiv del osebnih zgodb. *Teorija in praksa* 57 (posebna številka). 146–151.

Maja Bitenc

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta

Oddelek za slovenistiko

Maja.Bitenc@ff.uni-lj.si